

До спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01
в Інституті законодавства Верховної Ради України
за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук
Батанової Наталії Миколаївни на дисертацію
Ларіна Євгена Олександровича на тему:
«Конституційно-правові засади реалізації права
на інформацію в Україні», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук зі
спеціальності 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право. Київ: Інститут
законодавства Верховної Ради України, 2020

Дисертаційне дослідження Ларіна Євгена Олександровича на тему:
«Конституційно-правові засади реалізації права на інформацію в Україні»
присвячене надзвичайно актуальній як з точки зору конституційно-правової
теорії, так і практики конституційного будівництва та демократичної
модернізації сучасної української державності проблемі – правовому
забезпеченню реалізації конституційного права на інформацію. Дослідження
цієї проблематики є особливо актуальним в сучасний період формування
України як демократичної, правової держави, важливою складовою якого є
забезпечення реалізації прав людини і громадянина, зокрема, права на
інформацію.

Національна інформаційна сфера перебуває у стані активного
становлення, гармонійного включення у глобальний світовий інформаційний
простір та є основою розвитку інформаційного суспільства в Україні. Водночас
рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні не відповідає
потенціалу та можливостям України. Порівняльний аналіз українського та
європейського нормативно-проектного забезпечення дає підстави
стверджувати, що однією з її причин є недосконала модель галузевої державної
політики й неефективні процедури реалізації права на інформацію.

УГ законодавства
Верховної Ради України
№ 763
23.06.2020

Проблематика вдосконалення механізмів реалізації конституційного права на інформацію чинного інформаційного законодавства ще більш актуалізується зважаючи на підписання Україною Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, згідно якої основні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 року мають бути гармонізовані з орієнтирами розвитку, визначеними ініціативою «Цифровий порядок денний для Європи» (Digital agenda for Europe) в рамках європейської стратегії економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання». Саме ця галузева стратегія є основним чинним проектним документом з розвитку інформаційної сфери Євросоюзу. Тому для нашої держави ключовими питаннями є імплементація профільних документів і проектів ЄС в національне законодавство та вивчення і використання Україною відповідного досвіду окремих європейських країн.

З огляду на зазначене, актуалізується проблематика конституційно-правових засад реалізації права на інформацію та забезпечення розвитку інформаційної сфери в цілому, прискорення її адаптації до європейських правових норм та стандартів.

Особливого звучання та значення питання щодо змісту, принципів, форм реалізації права на інформацію, його гарантування та захисту набули в умовах анексії Росією Автономної Республіки Крим та збройної агресії з боку Росії в окремих районах Донецької і Луганської областей, посилення сепаратистських тенденцій, просування проєктів так званої «Новоросії» та самопроголошення у 2014 р. терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», інших дій та процесів, які посягають на засади конституційного ладу, порушують територіальну цілісність та недоторканість кордонів України, а також протидії агресивній інформаційній пропаганді з боку Російської Федерації.

Зазначене вище свідчить про актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження Ларіна С.О. на тему «Конституційно-правові засади реалізації права на інформацію в Україні», метою якого є «з'ясування та теоретичне

3
обґрунтування основних проблемних питань конституційно-правового регулювання права на інформацію в Україні, а також розроблення відповідних пропозицій щодо їх вирішення».

Тема дисертації узгоджується з науково-дослідною темою Інституту законодавства Верховної Ради України – «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975). Основні положення дисертаційного дослідження відповідають завданням здійснення в Україні конституційної реформи.

Наукова та практична значущість дисертації Ларіна С.О., пов'язана з тим, що, по-перше, її результати можуть слугувати у науково-дослідній роботі – в процесі наукових досліджень щодо питань конституційно-правових засад реалізації права на інформацію. По-друге, висновки та пропозиції сформульовані в дослідженні можуть бути використані в законодавчому процесі при напрацюванні конституційних змін та змін до чинного законодавства, необхідних для вдосконалення законодавчого забезпечення права на інформацію. Практичне значення одержаних результатів полягає також і в тому, що вони можуть бути використані в навчальному процесі при підготовці підручників та навчальних посібників «Конституційне право України», «Конституційні права і свободи людини і громадянина», «Право на інформацію в Україні», а також при викладанні відповідних навчальних курсів.

Системною, послідовною та досить логічною уявляється архітектоніка дисертаційного дослідження Ларіна С.О. Так, дисертаційна робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (316 найменувань на 32 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, з них основного тексту – 206 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлено його наукову

новизну та зв'язок з практикою, наведені дані щодо апробації результатів дослідження та публікацій по темі дослідження.

Розділ 1 «Теоретичні основи конституційного права на інформацію в Україні» присвячений характеристиці історико-правових аспектів становлення і розвитку права на інформацію, з'ясуванню поняття і сутності цього права, а також його місця в системі конституційних прав.

У розділі 2 «Реалізація права на інформацію в джерелах конституційного права» досліджуються питання конституційних основ реалізації права на інформацію, проблем його законодавчого регулювання, а також питань права на інформацію в актах Конституційного Суду України.

У розділі 3 «Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід правового регулювання реалізації права на інформацію» аналізуються міжнародні-правові акти, які закріплюють правові стандарти реалізації права на інформацію, а також досліджується досвід правового регулювання реалізації права на інформацію в окремих демократичних країнах.

У висновках сформульовані основні результати дисертаційного дослідження.

Детальне ознайомлення з положеннями роботи Є.О. Ларіна дозволяє стверджувати, що вона ґрунтується на сучасній методологічній базі, основою якої стало використання широкого арсеналу загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ.

Особливої уваги заслуговує наукова новизна одержаних результатів. Вона насамперед полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній конституційно-правовій науці комплексним дослідженням конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні.

Зокрема, наукова новизна дослідження характеризується такими найбільш важливими висновками та положеннями:

сперше:

- запропоновано власне узагальнююче визначення конституційного права людини і громадянина на інформацію, під яким слід розуміти «гарантовані та

врегульовані на національному і міжнародному правових рівнях можливості кожного, визнані природними та невід'ємними, вільно збирати, отримувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, що знаходиться у суспільному обігу, про будь-які процеси та явища об'єктивної дійсності за умови, що такі дії не спричиняють шкоду інформаційній безпеці суспільства, держави та не порушують права, свободи і законні інтереси інших осіб»;

- запропоновано положення частини другої статті 34 Конституції України, і, відповідно, структуру права на інформацію, доповнити правомочністю щодо вільного отримання інформації, оскільки формально-юридично «отримувати інформацію» означає реалізацію процедурних норм із правомірного набуття інформації. Таким чином, логічним завершенням збирання інформації, в розумінні її пошуку, має стати отримання останньої правомочним суб'єктом;

- доведено, що у статті 5 Закону України «Про інформацію» невиправдано звужено коло правомочностей стосовно правових можливостей особи щодо роботи з інформацією, не передбачивши правомочність стосовно збирання (у розумінні пошуку) інформації. Також запропоновано внести зміни до статті 5 Закону України «Про інформацію» та включити до меж права на інформацію правомочність щодо створення інформації як об'єкту інформаційних відносин та правомочність щодо її захисту як необхідної складової механізму реалізації права на інформацію;

- запропоновано поділ рішень Конституційного Суду України, які приймалися з питань реалізації конституційних положень щодо права на інформацію, на такі групи: 1) рішення, в яких право на інформацію розглядалося в контексті неоднозначного застосування відповідних норм інформаційного законодавства; 2) рішення стосовно конфіденційної інформації; 3) рішення, в яких розглядалося право осіб на доступ до інформації; 4) рішення, в яких розглядалося право на захист персональних даних; 5) рішення, в яких розглядалося право органів державної влади на відмову у наданні інформації;

- досліджено та виділено два підходи до конституційного закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації в законодавстві зарубіжних країн: інституційний, за яким закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації відбувається в межах різних структурних підрозділів конституції (наприклад, Грузія, Естонія, Польща, Португалія, Таїланд, ПАР); консолідований, за яким закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації здійснюється на рівні окремого структурного підрозділу (статті) конституції (наприклад, Киргизстан, Болгарія, Словаччина, Філіппіни);

удосконалено:

- періодизацію тенези нормативно-правового закріплення права людини та громадянина на інформацію в Україні у контексті загального цивілізаційного процесу та особливостей державно-правового розвитку на українських землях. Запропоновано розподілити цей процес на чотири історичні етапи, а саме: законодавство щодо правового регулювання свободи слова та друку за часів перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій (1702 – 1918 рр.); конституційне закріплення права на свободу слова та друку у добу українського національного відродження (1917 – 1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917 – 1991 рр.) та конституційно-правове закріплення права на інформацію в період незалежної України (1991 р. – донині);

- позицію про те, що право на доступ до інформації є складовою суб'єктивного права людини і громадянина на інформацію, сукупністю його правомочностей, які полягають у гарантованій нормами конституційного права можливості кожного вільно збирати та отримувати відомості при здійсненні належного йому права на інформацію у межах і способами, визначених законом;

- дослідження етапів розвитку міжнародно-правових стандартів права на інформацію на рівні ООН та Ради Європи;

- положення про те, що між національними конституційними системами різних країн світу спільним є загальне закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації, насамперед доступу до публічної інформації. Правове

7
регулювання права на інформацію та гарантії його реалізації у конституційному законодавстві зарубіжних країн розвинено в численних органічних і звичайних законах про права людини і громадянина;

набуло подальшого розвитку:

- твердження про доцільність дослідження права на інформацію на основі методологічних підходів інтегральної (комплексної) теорії права, яка органічно включає в себе природно-правовий, позитивістський та соціологічний виміри права;

- теза про те, що розвиток нормативно-правового закріплення права на інформацію є відображенням трансформації інструментальної основи, способу передачі та зберігання інформації, а також обсягів інформації, що є доступною активній частині населення;

- висновки щодо обґрунтованості віднесення права на інформацію у контексті теорії еволюції прав людини до першого покоління прав людини та розуміння його як одного із основоположних (природних) прав людини, що визначає її конституційно-правовий статус;

- позиція щодо необхідності врахування зарубіжного досвіду правового регулювання реалізації права на інформацію, що сприятиме цілеспрямованому вдосконаленню відповідного національного конституційного законодавства, дозволить оптимізувати правозастосовчу діяльність з реалізації права на інформацію в Україні.

Ларіним С.О. здійснено достатню апробацію результатів дисертаційного дослідження. Його основні положення, висновки і пропозиції доповідалися і обговорювалися на науково-практичних конференціях: Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи (м. Київ, 9–10 березня 2018 року); Теорія і практика сучасної юриспруденції (м. Київ, 7–8 грудня 2018 року); Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права (м. Львів, 15–16 березня 2019 року).

Основні положення і висновки дисертації знайшли своє відображення у дев'яти наукових статтях, шість з яких опубліковано у фахових виданнях (в т.ч. дві – у зарубіжних), а ще три – у збірниках наукових праць.

Проведений аналіз дисертації Ларіна Є.О. свідчить, що вона є цікавим та науково обґрунтованим дослідженням, в якому розв'язано важливі теоретичні та практичні проблеми конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні, та є суттєвим вкладом у розвиток конституційно-правової науки.

Дисертантом продемонстровано глибокі та системні знання досліджуваної проблематики, яка до того ж, має досить складний та суперечливий характер, вміння використовувати методи наукового дослідження, робити висновки, що мають системний та об'єктивний характер.

Разом з тим, дисертаційне дослідження Ларіна Є.О. має певні недоліки, що однак не носять принципового характеру та не впливають на загальне позитивне враження про нього. Зазначені нижче зауваження спрямовані на підвищення наукового рівня дисертаційного дослідження та розгортання наукової дискусії навколо досліджуваної важливої проблематики.

1. В розділі 1 «Теоретичні основи конституційного права на інформацію в Україні» здійснено понятійний аналіз конституційного права людини і громадянина на інформацію в Україні, а також запропоновано періодизацію його нормативно-правового закріплення. Однак, в роботі автор недостатньо приділяє увагу дослідженню взаємозв'язку права на інформацію з іншими конституційно-правовими феноменами та категоріями. Зокрема, важливим вбачасмо висвітлення розуміння автором свободи людини як конституційної цінності та критерію ідентифікації права на інформацію з точки зору його конституційного закріплення, реалізації та захисту.

2. Особливої уваги заслуговують методологічні орієнтири дослідження. Автором використано широкий методологічний інструментарій. Проте серед всіх цих аналітичних міркувань явно не вистачає критичної позиції автора дисертації щодо існуючих класифікацій прав і свобод людини та особливостей

їх методологічної основи. Підрозділ 1.3. був би набагато яскравішим та цілісним, якщо б на сторінках роботи можна було побачити методологічно обґрунтовану дискусію щодо місця конституційного права на інформацію в системі прав людини. Так, вбачаємо дискусійним віднесення автором права на інформацію до першого покоління прав людини. Право на інформацію, за справедливим твердженням автора, виникає лише в XX ст. А перше покоління прав людини тому і називається в науці першим, що воно виникло в XVIII ст. в епоху вивільнення людини від феодальної залежності і появи основних прав і свобод людини. Тому, на нашу думку, право на інформацію як самостійне право, виникає в XX ст. і може бути віднесено до наступних поколінь, зокрема, до 4-го покоління прав людини. Хотілося би почути міркування автора з цього приводу під час прилюдного захисту.

3. Конкретизації та уточнення потребує позиція автора щодо природи права на інформацію. Причиною дискусійності запропонованого у дисертації підходу щодо ідентифікації місця права на інформацію у системі прав людини і громадянина, на нашу думку, є намагання розглянути його та пов'язати з ними права через призму їх класифікації за об'єктом (предметним) критерієм, в основі якого лежить поділ на громадянські, політичні, економічні, соціальні та інші права. Більш продуктивним в контексті дослідження вбачається аксіологічний підхід до класифікації прав людини. В основу диференціації прав людини доцільно поставити певну цінність (свобода, гідність, солідарність, соціальність, толерантність, рівність тощо), яка захищається певною комбінацією прав. Вважаємо, що дослідження прав людини, їх системи, механізмів у контексті глобалізації та європейської міждержавної інтеграції, гармонізації національного законодавства з правом ЄС тощо потребує переосмислення не тільки сутнісних та змістових характеристик кожного окремого права (в тому числі й права на інформацію), а й кардинально нових підходів в аспекті їх класифікації. У цьому контексті вкрай необхідно враховувати новітні тенденції в розумінні прав і свобод на сучасному етапі розвитку цивілізації, зокрема підходи застосовані в Хартії прав і свобод ЄС

2000 р. За такого підходу позиція дисертанта щодо природно-правової концепції права на інформацію виглядала б більш аргументованою.

4. Критично слід оцінювати періодизацію становлення права на інформацію. Зокрема не зрозуміло, які критерії покладені в основу виділення відповідних періодів. Розглядаючи історико-правові аспекти становлення і розвитку права на інформацію, автор виділяє декілька періодів, а саме: законодавство щодо правового регулювання свободи слова та друку за часів перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій (1702–1918 рр.); конституційне закріплення права на свободу слова та друку у добу українського національного відродження (1917–1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917–1991 рр.) та конституційно-правове закріплення права на інформацію в період незалежної України (1991 р.– донині). Проте, враховуючи предмет дослідження, бажано було б детальніше проаналізувати становлення та розвиток права на інформацію за часів незалежної України, виділити відповідні етапи та ґрунтовно дослідити їх з огляду на виклики сьогодення (анексія Автономної Республіки Крим та збройна інтервенція з боку Російської Федерації; екологічні катастрофи; пандемія COVID-19 тощо).

Вказані зауваження не впливають на загальний висновок про те, що подана на захист робота є завершеним та самостійним дослідженням, яке можна розглядати як внесок у науку конституційного та муніципального права.

Автореферат дисертації Є. О. Ларіна повно та адекватно відтворює основні положення та висновки самої дисертації «Конституційно-правові засади реалізації права на інформацію в Україні», їх зміст і положення, що є предметом захисту загалом ідентичні. І дисертація, і її автореферат виконані з дотриманням вимог сучасного українського ділового мовлення.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висуваються до

кандидатських дисертацій і встановлені у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а також основним вимогам чинного законодавства щодо дисертацій та авторефератів дисертацій.

На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація «Конституційно-правові засади реалізації права на інформацію в Україні» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему у формі виробленої цілісної концепції конституційного права на інформацію, а автор дисертації – Ларін Євген Олександрович, за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права
ім. В. М. Корещького НАН України

Н. М. Батанова

